

Отже, при перевищенні завади над сигналом на вході макета „надвибірною” приймача 12 дБ, на виході в смузі частот 0,1 ... 20 кГц одержано перевищення сигналу над завадою +4 дБ, тобто з врахуванням глибини модуляції m_c та m_n загальний вигравш у відношенні сигнал/завада між входом і виходом становить 12,8 дБ. Порівняно із звичайним приймачем з діодним амплітудним детектором, який за великих завад працює як квадратичний, вигравш „надвибірною” приймача становить близько 30 дБ.

Проводилось також прослуховування при модуляції мовним і музичним повідомленнями. Помічено значне покращення якості сигналів порівняно з сигналами на виході звичайного діодного детектора, хоча провали з проміжною частотою давали дещо неприємний тон.

1. Бабанов Ю.Н. Радиоприем при перекрывающихся частотных спектрах полезного и мешающего АМ сигналов и флуктуационных шумах // *Электросвязь*. – 1965. – №2. – С. 1–8.
2. Бриджес Дж. Ортогональное детектирование, уменьшающее помехи от своего канала // *ТИИЭР*. – 1969. – № 9. – С. 1004–1101. 3. Градштейн И.С., Рыжик И.М. Таблицы интегралов, сумм, рядов и произведений. – М., 1971. 4. Павлов Б.А. Синхронный прием. – М., 1977. 5. Поляков Д.Т. Радиовещательные ЧМ приемники с фазовой автоподстройкой. – М., 1983. 6. Силин А.В. Один способ разделения двух АМ сигналов с перекрывающимися частотными спектрами // *Радиотехника*. – 1969. – № 4. – С. 60–65. 7. Шахгильдян В.В., Ляховкин А.А. Системы фазовой автоподстройки частоты. – М., 1972. 8. Taylor P.L. Methods of separating overlapping amplitude-modulated signals // *Electronics letters*. – 1976. – № 17. – P. 424–425.

УДК 621.317

Юрій Михайлюк¹, Любомира Михайлюк¹, Ярополк Притуляк²

¹Карпатське відділення інституту геофізики НАН України,

²Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра радіоелектронних пристроїв та систем

ЗАСТОСУВАННЯ СКАНУЮЧОГО ІНДУКЦІЙНОГО МЕТОДУ В ЕЛЕКТРОРОЗВІДЦІ

© Михайлюк Юрій, Михайлюк Любомира, Притуляк Ярополк, 2004

Запропоновано застосування скануючого індукційного методу в електророзвідці з метою підвищення інформативності геофізичної апаратури.

Authors propose application of scanning induction method in electrical prospecting with the purpose of increasing of comprehension of geophysical equipment.

Ефективність електророзвідки значною мірою залежить від технічного рівня приладів і обладнання, від їх точності, розширення діапазонів вимірювання, підвищення інформативності і продуктивності контролю. Електророзвідувальною апаратурою виділяються параметри гармонічного електромагнітного поля, яке індукується в струмопровідних рудоносних породах, що дає можливість визначити місце їх залягання, межі досліджуваних ділянок, і більше того, можна отримати реконструкцію зображення, якщо значно збільшити інформативність контролю площі, в якій знаходяться корисні копалини при організації томографічного експерименту. За допомогою традиційних методів електророзвідки неможливо отримати достатню кількість інформації, необхідної для побудови зображення, оскільки в каналі відбору і обробки сигналу первинні перетворювачі – антени обмежують інформативність контролю.

На наш погляд, застосування методу електричного сканування з використанням скануючих перетворювачів з обертовим магнітним полем [1] і, особливо, з обертовою азимутальною неоднор-

рідністю [2] дасть змогу розв'язати поставлені завдання і отримати реконструкцію зображення геоелектричних розрізів, розв'язати задачі картування порід за питомими провідностями з можливістю визначення їх розмірів і конфігурації.

Скористаємось методикою [3] для визначення продуктивності вимірювальної інформації поля скануючого перетворювача з обертовим магнітним полем, яка є зворотною до міри ознаки і дорівнює числу біт інформації, яку знімаємо з одиниці площі за одиницю часу

$$P_{\mu} = \frac{1}{\mu} = \frac{1}{\mu_s \mu_T \mu_a \mu_{\varphi} \mu_{\alpha}} = \frac{1}{T S} \log_2 \left(1 + \frac{1}{\beta_a}\right) \left(1 + \frac{1}{\beta_{\varphi}}\right) \left(1 + \frac{1}{\beta_{\alpha}}\right), \text{ т/м}^2\text{с}, \quad (1)$$

де μ_s , μ_T , μ_a , μ_{φ} , μ_{α} – відповідно просторова, часова, амплітудна, фазова міри топології і поточна координата вектора магнітного поля;

$$\mu = \frac{1}{H}; H = \log_2 \left(1 + \frac{1}{\beta}\right); \beta = \frac{\Delta}{d_{\max}},$$

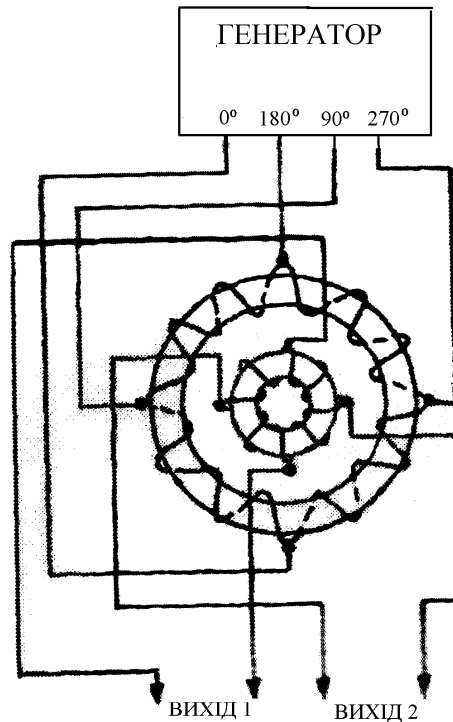
де H – ентропія відповідної міри; β – діапазон зміни відповідних компонент поля.

У продуктивності перетворювачів традиційних конструкцій буде відсутня міра μ_{α} і відповідно на цю величину буде зменшена інформативність. Окрім того, інформативність поля в традиційних конструкціях з лінійною поляризацією залежить від орієнтації неоднорідності відносно напрямку вектора магнітної індукції збуджувального магнітного поля, тому амплітудна $a_{\max}$ і фазова $\varphi_{\max}$ міри будуть приймати значення в діапазоні від 0 до 1. У разі скануючого обертового поля шукані міри матимуть максимальні значення за рахунок того, що неоднорідність опромінюватиметься з усіх боків.

Застосування методів томографії уможлиблює з більшою точністю відтворити структуру контрольованої ділянки, підвищити ефективність методу вимірювання напруженості низько-частотних електромагнітних полів, але для цього необхідно отримувати ще більшу кількість інформації, яку можуть забезпечити скануючі перетворювачі з обертовою азимутальною неоднорідністю. Просторово-часовий розподіл інтенсивності випромінювання контрольованої ділянки при азимутальній неоднорідності формується шляхом використання n гармонік. В результаті утворюється скануюча азимутальна віялоподібна неоднорідність, яка займає площу, набагато меншу від площі однієї гармоніки. Таким чином, відбувається сканування і концентрація потужностей всіх використаних n гармонік в обмеженій за розмірами ділянці, а локалізація збуджувального поля веде до значного збільшення відношення $U_{\text{сигналу}}/U_{\text{шуму}}$, тобто збільшення реальної чутливості контролю. Окрім того, з'являється роздільна здатність за азимутом і за глибиною проникнення магнітного поля. При цьому, чим більше буде використано в азимутальній неоднорідності гармонік, тим більшою будуть азимутальна $\mu_{\alpha z}$ та за глибиною μ_{Δ} міри. Водночас різні частоти проникають на різну глибину, тому застосування збудження полями з великим спектром частот дає змогу забезпечити максимальну чутливість до вторинного поля порід з різними провідностями і глибиною залягання. Із аналізу випливає, що продуктивність перетворювачів з азимутальною неоднорідністю буде набагато більшою, ніж у перетворювачів з обертовим полем.

Базова конструкція скануючих перетворювачів [1] складається із збуджувальної і приймальної котушок. Збуджувальна котушка складається із чотирьох ідентичних секцій. Секції живляться від генератора квадратурних напруг з коловою частотою ω , але зсунутими на 90° , при цьому вектор напруженості збуджувального магнітного поля $\vec{H}$ обертається і в кожній точці контрольованого простору визначатиметься ортогональними компонентами. Водночас за кожний період коливань вектор поля $\vec{H}$ обертається по колу, радіус якого дорівнює модулю напруженості поля, а початкова фаза φ визначається початковим положенням вектора:

$$H \left[\cos(\omega t + \varphi) + j \sin(\omega t + \varphi) / \sqrt{2} \right].$$

Скануючий перетворювач з обертовим магнітним полем

Вимірювальна котушка, як це показано на рисунку, розташована коаксіально, складається з чотирьох ідентичних і з'єднаних між собою секторів обмотки. З взаємно ортогональних виводів знімаються, відповідно, квадратурні тангенціальні складові ЕРС за напрямками їх прийому $\vec{H}_x$, $\vec{H}_y$ і визначаємо як циркуляцію напруженості магнітного поля вздовж контуру вимірювальної котушки перетворювача [4]

$$e_{вихx,y} = -j \frac{\Pi \omega \mu_0 \omega_{зб/2}^2 \omega_{6/2}}{I_{зб/2}} R_g R I \rho \int_0^{\infty} J_1(\lambda \rho) J(\lambda R) \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \rho^2 \cos \varphi \sin \varphi d\varphi d\lambda, \quad (2)$$

де $\omega_{зб/2}$, $I_{зб/2}$ – кількість і довжина збуджувальної напівкатушки; $\omega_{6/2}$ – кількість витків вимірювальної напівкатушки; I – струм, який протікає в еквівалентному витку з радіусом R ; J_1 – функція Бесселя першого роду (першого порядку); Π – параметр перетворення; R_g – радіус витка у вимірювальній котушці.

У скануючих перетворювачах компоненти векторів напруженості поля одночасно взаємно ортогональні і взаємно квадратурні. Щоб отримати повний обсяг інформації про магнітне поле, у цій точці контрольованої поверхні необхідно визначити величини трьох ортогональних складових: $\vec{H}_x$, $\vec{H}_y$, $\vec{H}_z$, φ_x , φ_y , φ_z , які є функціями просторових координат [5]. Вимірювання усіх цих величин також необхідне для реконструкції зображення аномалій.

Для постановки томографічного експерименту для таких вимірів необхідно застосувати скануючий перетворювач [6]. Розв'язуючи багато задач для їх спрощення достатньо обмежитись вимірюванням на площині. Інформація про просторовий розподіл поля отримується за рахунок електричного сканування і механічного поздовжнього руху перетворювача шляхом проекції вимірювальних параметрів вимірювальної котушки на площину досліджуваної поверхні (2) $U_{вих1}$, $U_{вих2}$. При цьому відбір інформації відбувається з високою надійністю і простою реалізацією.

Електророзвідувальна апаратура, в якій вимірюються параметри гармонічного магнітного поля, призначена для добре провідних локальних аномалій і дає змогу отримати геологічну

побудову досліджуваних ділянок та визначити їх рудоносність. У скануючих перетворювачах реєструється магнітне поле, яке зводиться до вимірювання параметрів ортогональних компонент вектора напруженості $\vec{H} = \vec{H}_1 + \vec{H}_2$, що складається із збуджувального первинного поля $\vec{H}_1$ і вторинного поля $\vec{H}_2$, яке несе в собі інформацію про струмопровідну неоднорідність контрольованої ділянки Землі. Сумарне поле $\vec{H}$ виділяється у витках вимірювальної котушки і знімається з ортогональних виходів 1 і 2 (рисунок). Первинне поле визначає інтенсивність і кут місця знаходження джерела вторинного поля. Вторинне поле визначається проекціями вектора $\vec{H}_2$ на осі координат – це квадратурні компоненти вторинного поля $\vec{H}_{2x}$ і $\vec{H}_{2y}$.

Проблемою скануючих методів є складність виділення $\vec{H}_2$, яке на три порядки є меншим від $\vec{H}_1$. Для перетворювачів традиційних конструкцій компенсація $\vec{H}_1$ відбувається за рахунок застосування диференціальних обмоток. У скануючих перетворювачах знімається просторово-часова інформація, де за одне обертання вектора змінюватимуться локальні властивості середовища. Тому в приладах з використанням скануючих перетворювачів необхідно вводити цифрові 14–16 розрядні компенсатори з синхронним відніманням. Періодичне калібрування дає змогу скомпенсувати додаткові похибки, обумовлені зміною електропровідності або магнітної проникності контрольованої ділянки.

Вихідні напруги, зняті з виходу компенсатора, подаються на підсилювачі квадратурних сигналів X і Y, за допомогою яких відбувається підсилення сигналів до рівня, який забезпечує роботу АЦП. Тут немає необхідності застосовувати схеми широкосмугових фазообертачів, оскільки сигнали, зняті з вимірювальної котушки строго ортогональні.

Отже, отримати великий обсяг інформації про геологічну побудову досліджуваних ділянок для електророзвідки можна шляхом застосування скануючого методу з обертовим магнітним полем. Для складних задач геоелектричного картування гірських струмопровідних порід і отримання реконструкції їх зображення можна використовувати метод електричного сканування з обертовою азимутальною неоднорідністю.

1. А.С.(СССР) №1073689А / И.П. Мороз. Вихретоковый преобразователь с вращающимся полем. Бюл. №6. 15.02.84.
2. А.С.(СССР) №1820314А1 / В.А. Гуляев, Я.Г. Притуляк, В.М. Чаплыга. Способ электрического сканирования для неразрушающего контроля электропроводящих изделий. Бюл. №21. 07.06.93.
3. Притуляк Я.Г. Інформаційні характеристики вихрострумів перетворювачів з обертовим полем // Вісник ЛПІ “Теорія і проектування напівпровідникових та радіоелектронних пристроїв”. – 1992. – №264. – С. 45–48.
4. Притуляк Я.Г. Формування сигналу електрично-скануючими вихрострумівими перетворювачами з обертовим полем // Вісник ЛПІ “Теорія і проектування напівпровідникових та радіоелектронних пристроїв”. – 1993. – №272. – С.62–66.
5. Мизюк Л.Я., Поджарый В.М., Праць Р.В. Измерения инвариантов магнитного поля при электроразведке. – Изд.НД.К. – 1976. – 231 с.
6. Патент України №2222А. Трансформаторний вихрострумівий перетворювач. Бюл. №3. 30.06.98 / Я.Г. Притуляк, І.Н. Прудіус, Й.А. Захарія, А.Ф. Обшита, В.І. Мороз.